

Поцелуйко Андрій. Ремінісценсії практики ініціації-індивідуації в думному епосі



Поцелуйко Андрій - кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки Львівської філії Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В.Лазаряна
E-mail: senjababuin@gmail.com

© Поцелуйко Андрій, червень 2019.

Стаття присвячена дослідженню архаїчного підґрунтя української етнокультурної спадщини за допомогою методологічних принципів порівняльної індоєвропейської міфології та висновків порівняльно-історичного індоєвропейського мовознавства. Реконструються та аналізуються загальноіндоєвропейські соціо-функціональні архетипи, досліджуються загальноіндоєвропейські міфологеми.

Ключові слова: архетип, парадигма, міфологема.

Potselujko Andrij. Reminiscences of the practice of initiation-individuation in Ukrainian dumas. The article is devoted to the research of prephilosophical outlook of ancient Slavic tribes. This investigation is based on the methodologies of modern comparative Indo-European mythology, namely on the theory of trifunctional Indo-European ideology structure (the Dumézil's theor).

The article is devoted to the research of prephilosophical outlook of ancient Slavic tribes. This investigation is based on the methodologies of modern comparative Indo-European mythology, namely on the theory of trifunctional Indo-European ideology structure (the Dumézil's theory), and also on the Propps theory of fairy-tale morphology.

The trifunctional hypothesis of prehistoric Proto-Indo-European society postulates a tripartite ideology ("idéologie tripartite") reflected in the existence of three classes or castes—priests, warriors, and commoners (farmers or tradesmen)—corresponding to the three functions of the sacral, the martial and the economic, respectively.

Dumézil's theory primary contribution to Indo-European studies was his theory of trifunctionalism," the idea that a particular arrangement of three societal "functions" lay at the heart of Indo-European life and thought. This arrangement manifested itself most straightforwardly in the social hierarchy, which consisted of three classes that corresponded to the three functions. However, as the word "function" implies, the three classes were distinguished not just according to differing quantitative amounts of power, but also qualitatively in terms of the "functions" that each of the three groups served within society. The Indo-Europeans' gods, too, were organized into this trifunctional structure.

Some Indo-European social and functional archetypes are reconstructed and analysed in this investigation. Indo-European mythological images in reflection of Ukrainian folklore and specific Ukrainian mythological images in the context of Indo-European mythological fund are researched.

The article presents the research of the Ukrainian ethnic culture heritage using the methodologies of the modern comparative Indo-European mythology and on the basis of the conclusions of the comparative Indo-European linguistics.

Key words: archetype, paradigm, mythologem, mythological structure, metastructure, pantheon.

Порівняльно-історичний метод, успіхи семантичної реконструкції та структурні студії, зумовили серію опублікованих праць, які визначають окремі важливі фрагменти внутрішнього устрою племен-носіїв архаїчних

індоєвропейських діалектів. На основі відомостей лінгвістики окреслюється досить чітка картина культури. Саме тому актуальним є ґрунтовне академічне вивчення тих елементів дохристиянської міфології в системі української духовної спадщини, які сягають своїми витокami прадавньої індоєвропейської основи. Осмисленню досліджуваної теми присвячені праці сучасних науковців Ю.В.Павленка [1], М.В.Поповича [2;3], М.О.Чмихова [4], в яких досліджено давньоукраїнські вірування та світоглядні уявлення в контексті індоєвропейської міфології, проте їх варто доповнити, залучаючи нову інформацію, зокрема не опрацьовані ними викладені нижче українські народні перекази.

Метою пропонованої статті є комплексний аналіз українських народних переказів в світлі реконструйованої лінгвістами структури індоєвропейського пантеону для виявлення в них специфічних рис індоєвропейської ментальності, традиційного світогляду. Для вивчення архаїчних дохристиянських мотивів в українській етнокультурній традиції важливим є звернення і до такого жанру усної народної творчості, як думи.

Українські народні думи є перспективним джерелом у вивченні дохристиянських міфологічних мотивів, які піддаються аналізу в світлі сучасної індоєвропейистики.

Хоча думи в порівнянні з такими жанрами усної народної творчості, як казки чи билини відзначаються реалістичністю, однак цілий ряд сюжетних моментів та функцій героїв дозволяє простежити низку архаїчних елементів у їх структурі.

Так образ Івася Коновченка, молодого лицаря-козака має багато спільного з образами богатирів казково-билинного епосу. В думі про Олексія Поповича Чорне

Море втихомирюється, коли йому приноситься в жертву християнська кров з мізинного пальця героя. В думі про Івана Вдовиченка втілено міфологічно-казковий мотив малолітнього героя-богатиря [5, 18-19].

Учень відомого українського лінгвіста К.Тищенка, М.Рахно вважає жанр дум «одним із найменш досліджених в міфологічному відношенні жанрів українського фольклору», який містить «чимало архаїки як в плані поетики, так і в плані змісту». Дослідник наголошує на тому, що поза увагою залишилися «міфологічні мотиви в думах» та ігнорується їхній « зв'язок з фольклором інших народів». А «особливо прикметні в цьому відношенні є найдавніші записи дум, які зберегли архаїчні мотиви». І це зокрема «Дума про смерть Корецького виявлена в рукописному збірникові Кондрацького 1684 року», яка не є «штучним новотвором, який спирається на певні формальні елементи думового епосу», а, навпаки «належить до фонду найдавніших дум, які заслуговують на докладне дослідження».

У думі Корецький, названий Дмитром, був гетьманом війська, що стояло обозом у чистім полі на Цецорі. Татари напали на табір, вирубали всі полки, а його захопили в полон. Дмитро посилає листа матері, просить, аби вона продала маєтки і викупила його від турків. Мати відмовляє йому, бо вже тричі викупляла його з полону, більше втрачати багатств не бажає. Султан же пропонує героєві прийняти його віру, обіцяє видати за нього свою сестру. Корецький гордо каже, що послужив би царю турецькому тільки гострим мечем – зняв би йому голову з пліч. Бранця повісили на гак над Чорним морем. Через два дні він просить у яничарів лук і стріли, щоб застрелити голуба

з голубкою на сніданок і обід цареві. Та вбив Корецький царевича з царівною, що обернулися голубами. Припроваджений після цього до царя, Корецький глузує з нього, на що цар відповідає, що князь Дмитро теж хитрий і що ніхто не може перехитрувати Корецького, окрім смерті. М.Рахно зазначає, що «під хитрістю, вочевидь, маються на увазі чаклунські здібності князя-воїна». (Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції М.Рахно Дума про смерть Корецького та її міфологічні образи) І справді «У первісному мисленні «хитрість» була синонімом «чаклунства». В осетинській мові слово хіп «хитрість» означає також «чаклунство». У нартському епосі є герої, які охоче вдаються до хіп: Сатана, Сирдон, Сослан (Сосруко). І є герої, які покладаються лише на тух «силу», таким є Батраз» [6].

Знайдено також і паралелі до «колізії з голубами-перевертнями» в германській епіці, у поемах про Фрідріха Швабського та про королеву Радегунду.

Також дослідник приділив увагу й ряду дум присвячених богатырю Севрюку, в яких виразно простежується образ воїна-мага. «Записаний на Полтавщині під Лубнами заспів дуже ушкодженій думи про Севрюка містить у собі цікавий міфологічний елемент – космогонічні пізнання головного героя-богатыря, що охоплюють ієрархічно організовану світобудову: «Севрюк – він не простой син... Севрюк все знав, / як світ настав, / як сонечко заходить, / так і місяць зиходить, / і зорюшки по піднебесю блищать». Такі ж зауваження щодо елементів космічної структури містяться в тексті донських козаків зі станиці Єсауловської про цього ж персонажа: «Ай, хто бы, кто бы-то дознал,

дознал, / Как белый свет настал, настал, / Настал, настал, настал! / Красное солнце зашло, зашло, / Ясный месяц взошёл, / Ай, солнце красное, месяц взошёл! / А Севрюк-то дознал, дознал, / Как белый свет настал, настал, / Настал, настал белый свет, / Красное солнце зашло, зашло, / Месяц ясный взошёл, / Ай, красно солнушко зашло, / месяц взошёл. / «А вы-то, люди стародавние. / Давно живёте вы, / Давно, давно живёте вы! / Ничего-то да не смыслить, / Вот вы не смыслить»⁴ . У білоруському тексті із Суразького повіту на Чернігівщині ставиться низка космогонічних запитань: «Ой хто ж того нязнаў, / як белый свет настаў? Як і солнышко взошло, / як і яркі мясячко, / як і частыя звёздочки, / як і тцёмныя хмарычкі, / як і сільныя дожчачкі?», – а далі натякається, що відповіді на все це знає непереможний богатир Сяврук . Цю думу хибно вважають версією російської історичної пісні XVI століття «Кострюк» («Мастрюк») про події часів царя Івана IV Грізного⁶ . Проте наявна й протилежна точка зору, за якою білоруська пісня про Севрюка містить сліди стародавнього світогляду і ставить, подібно до найдавніших пам'яток індоєвропейської традиції, важливі космогонічні питання. Не лише ім'я головного героя (пор. чеське *Severán* 'скандинав', *severský* 'скандинавський'), але й сама географія фольклорних згадок про Севрюка вказує на готів. Слід зазначити, що словосполучення «все знав» має характер епічної формули на основі дієслова 'знати', коли мова йде про певні знання, які непідвладні іншим.» [7].

Низка цих образів викликає стійкі асоціації з воїном-магом германських міфів Вотаном (Одіном), який, як відомо, заради знання неодноразово приносив в жертву власне тіло: перший раз - пожертвувавши своє око, щоб

напитися з джерела мудрості Міміра, а вдруге - розіп'яв себе на стовбурі дерева Ігдрасілля, щоб досягнути таємниці рун [8].

За словами М. М. Маковського «Космічне Жертовпринесення, що уособлюється Війною, одночасно символізує всесвітню Гармонію і Зв'язок». Ці метафори підтверджуються при аналізі міфологічних систем древніх індоєвропейців. Так, Одін, що збирає в свою дружину душі ейнхеріїв, в цьому плані уподібнюється жерцеві-магу, який здійснює жертовпринесення. В цьому відношенні М. М. Маковський зауважує, що своєю «великою семантикою», зокрема, «основами коренів» зі значеннями «гнути» і «різати», пласт індоєвропейської лексики сягає основ коренів слів з сакральною семантикою. Це відбувається тому, що в процесі принесення жертв жерці ділили жертву на кілька частин, самі вони при цьому виконували священні пісні і заклинання, танцюючи. Воїни-дружинники, загинувши в бою, уподібнювались жертвам Одіну. Їх загибель набувала особливого містичного змісту, стаючи символом оновлення і відродження в новій, принципово іншій іпостасі. Існував і інший спосіб жертовпринесення Одіну. Для цього треба було підвісити самого себе на священному дереві, уподібнившись в цьому плані самому Одіну (варто зазначити, що священні ліси часто використовувалися як місця для жертовприношень, де дари розвішувалися на священних деревах). Даний спосіб жертовпринесення сходинить до міфу про досягнення Одіном таємниці рун, коли він, прикувавши себе до Світового Древа, увійшов в стан трансу і «побачив», знайшов руни. У цьому випадку людина, яка вирішила присвятити себе верховному богу древніх германців, уподібнювався йому самому, тобто в

даному випадку, за висловом Дж. Дж. Фрезера, проявлялась гомеопатична магія [9].

Мотив жертвопринесення на світовому дереві хоча й не має прямого вияву в думі «Смерть Корецького», однак можемо говорити про певні алюзії і ремінісценції.

«Озьміте його на море Чорное,

Скиньте його на гак високий.

Нехай високо сидить,

Далеко глядить,

Где зобачить на морі джавра —

Нехай нам повідає».

Повисів князь Корецький два дні

І пити-їсти не їв.

Аж третього дня наступає.

Приходили од турецького царевича яничари його

наглядати,

Стали до нього словами промовляти:

«Княже Дмитер, пан Корецький,

Високо сидиш,

Далеко глядиш,

Чи не бачиш на морі де джавра?»

Аж он промовить княже Дмитер:

«Високо сиджу,

Далеко гляджу,

Не бачу ніде на морю джавра,

Тільки бачу на дубі високім голуба з голубкою» [10].

Отже як бачимо, йдеться тут і про підвішування (хоча й не на дереві) і про всевідання («високо сидиш, далеко глядиш»). Мотив підвішування «на морі чорнім» також викликає асоціації з Світовим Деревом.

У замовляннях світове дерево розміщується в

центрі світу, на острові посеред океану («пуповини морської»), де на камені алатир стоїть «булатний дуб» або священне дерево кипарис, береза (зокрема, перевернута догори корінням), яблуня, явір і т. п. [11].

Образ дерева з птахами на ньому безпосередньо пов'язаний із мотивом знищення Дмитром дітей турського царя.

«Високо сиджу,
Далеко гляджу,
Не бачу ніде на морю джавра,
Тільки бачу на дубі високім голуба з голубкою.
Коли б при мні мій тугий лук і мої стрілки,
Убив би голуба з голубкою:
Єдно вашому пану на сніданнє,
А друге на обіданнє».
Яничари на сміх тоє піднімали,
Тугий лучок йому подавали.
Дві стрілки-калінівки на лук накладає,
А до голубів міряє.
Як налучив,
Так умірив
Та забив голуба з голубкою,
Назад тугий лучок подає,
До яничар промовляє:
«Підіте, яничари,
Візьміте два голуби,
Свему пану єдного на сніданнє,
А другого на обіданнє».
Аж прийшли яничари до свого пана:
«Пане, пане наш, царю турський,
Вбив князь Корецький два голуби,

Одного на вечерю, другого на обіданне,
Аж не вбив княже Корецький голуба з голубкою,
З його рідною сестрою».

Вбив царевича з царівною,
А що мовить турський царю до яничар:
«Подіте князя Корецького з гаків здійміте,
А перед мене приведіте».

Княже Дмитер перед царем став,
На криж свої руки складав,
До пана свого промовляв:
«Ой пане мій, пане царю,
Зготував я тобі з голубів вечерю».

Рече турський цар до князя Дмитра:
«Не голуби то, мої то діти,
Син царевич з царівною...»

Слід зазначити що в українському фольклорі образ «на дубі високім голуба з голубкою» пов'язаний з космогонічними колядками.

У колядках різних регіонів України є оригінальний мотив створення світу птахами-деміургами — коли голуби спускаються на дно моря за піском, з якого постане земля (наприклад, колядка «Ой, як то ще було із нащада світа») [12,с.34].

У старовинній пісні карпатських слов'ян співається:

В той час, коли не було ні землі, ні неба, тільки одне си-
не море — серед цього моря стояло два дуба, а на дубах
сиділи два голуби; голуби спустилися на дно моря, діста-
ли піску і каменю, з яких і створилися земля, небо і небес-
ні світила .

Колись то було з початку світа.

Присп.: подуй же, Господи, з духом святим на землю.

Тоді не було неба ні землі,
Неба ні землі, ним синє море,
А серед моря та два дубоньки.
Сіли упали два голубоньки,
Два голубоньки на два дубоньки,
Почали собі раду радити,
Раду радити і гуркотати:
Як ми маємо світ основати?
Спустімо ми ся на дно до моря,
Винесімо си дрібного піску,
Дрібного піску, синього камінця:
Дрібний пісочок посіємо ми,
Синій камінець подунемо ми —
З дрібного пісочку чорна землиця,
Студена водиця, зелена травиця»
З синього камінця синєє небо,
Синєє небо, світле соненько,
Ясен місячок і всі зіздоньки

Співають цю колядку з деякими змінами і в інших регіонах України [13].

Отже знищення героєм нащадків ворога можемо інтерпретувати як позбавлення антагоніста деміургічної, творчої сили. Паралелі до мотиву «Ой пане мій, пане царю,/Зготував я тобі з голубів вечерю»./Рече турський цар до князя Дмитра:/«Не голуби то, мої то діти, /Син царевич з царівною...» знаходимо в іранській традиції, яку дослідив історик К.Рахно. Зокрема, широко відомим є осетинське нантське сказання про те, як Хамиц проник в таємне підземне житло Сирдона і помстився за те, що той викрав у нього корову. В казан, в якому варилося м'ясо корови, Хамиц натомість покидав розрубаних на шматки

синів Сирдона.

Ця оповідь про загибель сім'ї Сирдона має паралелі в переказі Геродота (I, 73) про помсту скіфів мідійському цареві Кіаксару. Скіфи які знаходилися при його дворі в помсту за незаслужену образу розрубали на шматки одного мідійського хлопчика, що навчався у них стрільби з лука, і подали таке

блюдо до столу Кіаксара як мисливську здобич [14].

З мотивом інфантициду пов'язана і висвітлена в думі тема про зраду героя його матір'ю. Мати віддає його на погибель, яка обертається ініціацією воїна-мага. З одного боку він виступає як жрець, а з іншого як жертва.

Листи пише, тяжко здише,

До своєї матухи посилає:

«Ой мати моя Корецькая,

Продай Корець і Межирічє,

Викуп мене з неволеньки!»

А к ньому мати листи одписала:

«Же-м тебе три рази з неволі викупала,

Міста-села потратила,

Потіхи і разу з тебе не мала.

Четвертий раз уже не буду,

Міста, села не тратить буду,

Скарбів своїх не тратить буду» [10].

Якщо ж інтерпретувати цей сюжет в дюмезілевському ключі, то ми бачимо виразний прояв тематики деградації функціональної етики представницею воїнської верстви. «Правитель не повинен бути заздрісним, боязким та скупим. Адже заздрість згубна для судді так само, як страх для воїна, а скупість – для землероба. Чим вищий статус, тим жорсткіші вимоги до особи і, як зазначають дослідни-

ки, найтяжчий гріх кожного стану – це потурання слабостям, які притаманні нижчим станам. Підлість можна вибачити рабові, але для землероба вона не припустима; мирному землеробові вповні може бути знайомим страх, але він неприпустимий і ганебний для воїна; почуття заздрості можна вибачити воїну, бо воно може підштовхнути його до звияги, але воно ж здатне підірвати безпристрасність, яка необхідна судді чи правителю» [15, с. 147].

Ще одна дума, а саме „Дума про Івася Коновченка“ (Вдовиченка) належить до тих, які, очевидно, в найбільшій мірі зафіксували основні характерні риси ритуалу ініціації. Будучи частиною української козацької традиції, вона стосується на зовнішньому рівні подій козацького життя, а на символічному рівні складає модель соціальних і індивідуальних переходів. Важливим її елементом також є стосунки сина з матір'ю.

В одному з варіантів думи матері Івася сниться сон, в якому вона бачить сина одруженим у далекому краї. В іншому, вона довідується про його смерть і одночасно влаштовує похоронний і весільний обряд. Мотив весілля-похорону має символічне значення: син вмирає для матері і його замінює дорослий чоловік, який одружується з жінкою і започатковує нову сім'ю. Сон також має своє значення: сон в українській традиції, як і в багатьох інших, має віщувати майбутнє, отже, тут він служить для повідомлення про наслідок ініціації Івася – успішний перехід від статусу хлопця до статусу чоловіка, символом якого є одруження. В ті часи жінка і хлопці асоціювалися з сільським господарством і селянським способом життя, а чоловіки з козацьким, військовим. Очевидно, Коновченко

мав пройти „козацьку фазу“ аби здобути досвід, аби його шанували. Це козакування створило йому умови для головної ініціації, переходу до мужності, дало можливість підвищити свій статус селянина [16].

Дослідники відзначають, що поезія в індоєвропейській традиції від самих своїх витоків була нероздільно пов'язана з ініціацією. «Витоки поезії індоєвропейських народів явно сходять до епохи побутування ранньої індоєвропейської прамови. Виникнення поезії пов'язано з обрядами ініціацій, під час яких сакральні генеалогічні перекази передавалися старійшинами молоді племені в усній формі. Ініційовані легше запам'ятовували римовані тексти. Власне поезія і метрика отримали подальший розвиток в пізньоіндоєвропейській період, після поділу носіїв кентумних і сатемних діалектів» [17].

Висновок. Отже можемо зробити загальний висновок про значущий вплив давніх ініціативних практик на становлення та розвиток індоєвропейських міфопоетичних текстів, що стали ретрансляторами архаїчних міфологем, які є невідомою частиною нашого фольклору, зберігшись до наших днів.

Список джерел:

1. Павленко Ю.В. Дохристиянські вірування давнього населення України / Ю.В.Павленко.- К.: Либідь, 2000.- 456с.
2. Попович М.В. Нарис історії культури України/ М.В.Попович.- К.: АртЕк, 1998. - 728с;
3. Попович М.В. Мировоззрение древних славян / М.В.Попович. – К.: Наук. думка, 1985. – 167с.
4. Чмихов М.О. та ін. Археологія та стародавня історія України: Курс лекцій/ М.О.Чмихов. - К.: Либідь, 1992. - 376 с.
5. Думи. [Поетич. епос України. Упорядкування текстів, вступ. стаття: Нар. поетич. епос України. - С.5-40, примітки та коментарі Г.А. Нудьги. Ред. колегія. М.П.Бажан та інші]. К.: «Рад. Письменник», 1969. – 354 с.

6. Абаев В.И. Шаман сильнее воина. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://varvar.ru/arhiv/texts/abaev1.html?fbclid=IwAR3n-dzg32GwsOE-NZ5diIPDYDKeF4r9wy2l8ygdYXSnS_01WUJj7yW0CNg
7. Рахно М. Космогонія та есхатологія в українських думках і повчальних віршах та в германській міфопоетичній традиції. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74001/31-Rakhno.pdf?sequence=1>
8. Один. Мифы народов мира. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mifinarodov.com/o/odin.html>
9. Калинин С.С. Образ-символ войны в культуре древних индоевропейцев: набросок лингвокультурологического исследования. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/2714/1/licu-2015-09-07.pdf>
10. Українські народні думи. Смерть Кор. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/buunt/dumy/03.htm>
11. Мифы народов мира – Энциклопедия в двух томах/ Древо мировое. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Mifologia/889.php
12. Сорочук Л. Символ землі в українській фольклорно- обрядовій традиції // Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Збірник наукових праць Серія «Культурологія», 2011. - Вип. 8. - С.123
13. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т.4. Кн. 2. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://prosvit.in.ua/literature/songs/oy-yak-zhe-bulo.html>
14. Рахно К.Ю. Арфа Сырдона: западноевропейские параллели. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.academia.edu/12910399/%D0%A0%D0%B0%D1%85%D0%BD%D0%BE_%D0%9A.%D0%AE_%D0%90%D1%80%D1%84%D0%B0_%D0%A1%D1%8B%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BB%D0%BB%D0%B5%D0%BB%D0%B8
15. Наследие кельтов. Древняя традиция в Ирландии и Уэльсе.— М.: Энигма, 1999. – 479 с.
16. Плахотнюк В. Козацькі ініціації в думному епосі. – [Електронний ресурс]. Режим доступу:

[http://philology.knu.ua/files/library/folklore/35/63.pdf?fbclid=IwAR2K1opnH25G6-](http://philology.knu.ua/files/library/folklore/35/63.pdf?fbclid=IwAR2K1opnH25G6-VtVxwevWSwlqpSvyZmKhfLDezAXaoCxjKSkU23SQ1fzQU)

[VtVxwevWSwlqpSvyZmKhfLDezAXaoCxjKSkU23SQ1fzQU](http://philology.knu.ua/files/library/folklore/35/63.pdf?fbclid=IwAR2K1opnH25G6-VtVxwevWSwlqpSvyZmKhfLDezAXaoCxjKSkU23SQ1fzQU)

17. Чередниченко А.Г. О религии древних индоевропейцев (по итогам анализа лексико-семантического поля «религия» раннего индоевропейского праязыка). – [Электронный ресурс]. Режим
доступа:
https://khiao.files.wordpress.com/2015/11/02_cherednichenko.pdf?fbclid=IwAR1KUgV8b636Ib7FGZ-_sx5ACQBYiSIB6PZq8mqvu8APfPg92FG2q-R09xk